

MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYASINING MOHIYATI

Muzaffarova Gulhayo Muzaffar qizi

Osiyo xalqaro universitei magistranti

Ilmiy rahbar: Avezov Olmos Ravshanovich

Annotatsiya: Mazkur maqolada bugungi zamonaviy ta'lim sharoitda muammoli ta'lim texnologiyalarining ahamiyatli jihatlari, ta'lim oluvchilarning tanqidiy, mustaqil va ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, aqliy faoliyatni yanada rivojlantirish, muammoli vaziyatlar ularning turli yechimlarini izlab topish, muammoli ta'limning samarali usullari, ahamiyati, xususiyatlari haqida umumiy ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: muammoli vaziyat, mantiqiy fikrlash, tanqidiy fikrlash, salohiyat, tafakkur, faoliyat uyg'unligi, ilmiy-texnika, kompleks yondashuv.

Аннотация: В данной статье рассмотрены важные аспекты технологий проблемного обучения в современной образовательной среде, развитие у учащихся навыков критического, самостоятельного и творческого мышления, дальнейшее развитие мыслительной деятельности, поиск ими различных решений проблемных ситуаций, даны общие сведения об эффективных методах проблемного обучения, значении, особенностях.

Ключевые слова: проблемная ситуация, логическое мышление, критическое мышление, потенциал, мышление, гармония деятельности, научно-технический, комплексный подход.

Abstract: In this article, the important aspects of problem-based learning technologies in today's modern educational environment, the development of students' critical, independent and creative thinking skills, the further development of mental activity, the search for their various solutions to problem situations, effective methods of problem-based education, importance, features are given general information.

Key words: problem situation, logical thinking, critical thinking, potential, thinking, harmony of activities, scientific and technical, complex approach.

KIRISH

Bugungi zamonaviy ta'lim yoshlardan kuchli salohiyatli, raqobatbardosh, maxsus qobiliyatli, zamon bilan hamnafas, maqsadli, ilmiy-texnika taraqqiyot talablariga javob beradigan, mustahkam irodali bo'lishni talab etadi. Bu kabi sifatlarni amalga oshirilishda esa muammoli ta'lim texnologiyasi muhim ahamiyat kasb etadi.

Muammoli ta'lim bu mantiqiy fikrlash, tahlil qilish, izlanish, umumlashtirish, muammoli vaziyatlar, yechim topish, bilishga qiziqish, ehtiyoj, usullar qo'llaniladigan bir yangicha tizimidir. Muammoli o'qitish XX asrning 20-30 yillarida tarqala boshladi.

Pedagogikada muammoli ta'lim haqida so'z yuritilarkan ko'z o'nginizga eng birinchi og'zaki, ko'rgazmali va amaliy metodlar keladi albatta. Ta'limdagi og'zaki, ko'rgazmali yoki amaliy metodlarning har biri bola ongida muammoli vaziyat yaratishi mumkin. Muammoli vaziyatlar esa o'z navbatida bolani mustaqil fikrlashga, tafakkur etishga, izlanishga, ijodkorlikka, boshqacha qilib aytganda aqliy salohiyatining yuksalishiga olib boradi.

Bugungi globallashuv davrida muammoli yondashuv ta’lim dasturlarida, bolalarning mustaqil faoliyatlarida o‘zining ifodasini topishi lozim. Jumladan: bilimlarni muammoli bayon qilish, bolalarni izlanishga undash, ta’limning tadqiqiy metodi.

O‘tgan asrning 60-yillarida muammoli ta’lim L.Rubinshteyn, M.I.Maxmutov, V.Okon, I.Y.Lerner kabi tadqiqotchilarning qarashlari negizida yanada rivojlangan. S.L.Rubinshteynning “Tafakkur muammoli vaziyatdan boshlanadi” degan g‘oyasi muammoli ta’limning psixologik asosi sifatida qabul qilingan. Muammoli ta’lim texnologiyasining eng asosiy yutuq tomoni va ahamiyati shundan iboratki, ta’lim oluvchi o‘zida tanqidiy fikr yuritish bo‘yicha ko‘nikmalar hosil qiladi.

ASOSIY QISM

Ma’lumki, bugun barcha davlatlar ta’limga imkon qadar ko‘p yangilik kiritishga intilmoqda. Bugungi yangiliklar ularga uyushgan, rejali, ommaviy yondashuvni talab etadi. Yangiliklar kelajak uchun uzoq muddatli investitsiyalardir. Novatorlikka qiziqish uyg‘otish, yangilik yaratishga intiluvchan shaxsni tarbiyalash uchun ta’limning o‘zi yangiliklarga boy bo‘lishi, unda ijodkorlik ruhi va muhiti hukm surishi lozim. Muammoli ta’limning mohiyatini o‘qituvchi (pedagog) tomonidan o‘quvchi-talabalarning o‘quv ishlarida muammoli vaziyatni vujudga keltirish va o‘quv vazifalarini, muammolarini va savollarini hal qilish orqali yangi bilimlarni o‘zlashtirish bo‘yicha ularning bilish faoliyatini boshqarish tashkil etadi. Bu esa bilimlarni o‘zlashtirishning ilmiy-tadqiqot usulini yuzaga keltiradi. Muammoli ta’limning muvaffaqiyati quyidagi omillarga bog‘liq:

1. O‘quv materialini muammolashtirish.
2. O‘quvchi-talabalarning bilish faoliyatini faollashtirish.
3. Ta’lim jarayonini o‘yin, mehnat faoliyati bilan uyg‘unlashtirish.
4. O‘qituvchi (pedagog) tomonidan muammoli metodlardan o‘z o‘rnida samaralifoydalanish ko‘nikmasiga ega bo‘lish.
5. Muammoli vaziyatni hal etish yuzasidan muammoli savollar zanjirini tuzish va mantiqiy ketma-ketlikda o‘quvchi-talabalarga bayon etish. J.Dyui muammoli ta’lim asosi sifatida quyidagi yo‘nalishlarni belgilagan: ijtimoiy; konstruktiv; badiiy ifodaviy; ilmiy-tadqiqot.

Muallif ko‘rsatilgan yo‘nalishlarda ta’limni tashkil etish uchun quyidagi vositalardan foydalangan: so‘z; san’at asarlari; texnik qurilmalar; o‘yinlar; mehnat. Muammoli ta’lim turlari (M.N.Skatkin):

1. Bilimlarni muammolibayon qilish (muammoli ma’ruza).
2. Muammoli topshiriqlarni hal qilish (muammoli amaliy mashg‘ulot).
3. Kichik ilmiy tadqiqotlarni olib borish (muammoli tajriba).

Muammoning tarkibiy qismlari:

- 1) ma’lum bilimlar;
- 2) noma’lum bilimlar;
- 3) mavjud tajriba.

Muammoli o‘qitish jarayonida o‘quvchining mustaqillik roli reproduktiv o‘quv usullariga solishtirib qaraganda ancha samarali bo‘ladi. Bu turdagi o‘qitishning maqsadi o‘quvchilar bilan ishlash jarayonida ta’lim-tarbiya masalalari, muammo va savollariga javob qidirish, ularni hal etish yo‘llari bilan yangi bilimlarni o‘zlashtirishni, o‘quvchilar o‘quv faoliyatida muammoli vaziyatlarni vujudga keltirish va hal etish bo‘yicha o‘qituvchi (pedagog)lar ularda qiziqish

uyg'ota olishidan iborat. Mohiyatiga ko'ra muammoli vaziyat muayyan pedagogik vositalarda maqsadga muvofiq tashkil etiladigan o'ziga xos o'qitish sharoitida yuzaga keladi hamda o'rganilgan mavzular xususiyatlaridan kelib chiqib, bunday vaziyatlarni yaratishning maxsus usullarini ishlab chiqish zarur. O'qitishda muammoli vaziyat shunchaki "fikr yo'lidagi kutilmagan to'siq" bilan bog'langan aqliy mashaqqat holati emas, balki u bilish maqsadlari maxsus taqozo qilgan aqliy taranglik holatidir. Bunday vaziyat negizida avval o'zlashtirilgan bilim izlari va yangi yuzaga kelgan vazifani hal qilish uchun aqliy va amaliy harakat usullari yotadi. Bunda har qanday mashaqqat muammoli vaziyat bilan bog'liq bo'lmasligi mumkin, ya'ni yangi bilimlar avvalgi bilimlar bilan bog'lanmasa, aqliy mashaqqat muammoli bo'lmaydi. Muammoli vaziyat har qanday fikrlash mashaqqatlaridan farq qilib, unda o'quvchi mashaqqat talab qilgan tushuncha yoki faktning unga avval va ayni vaqtda ma'lum bo'lgan vazifa, masala bo'yicha ichki, yashirin aloqalarini anglab yetadi. Muammoli vaziyatning belgilari quyidagilar:

-o'quvchi-talabaga notanish bo'lgan faktning mavjud bo'lishi;

-vazifalarni bajarish uchun talabaga beriladigan ko'rsatmalar, yuzaga kelgan bilish mashaqqatini hal qilishda ularning shaxsiy manfaatdorligi.

Muammoli vaziyatlarni hal etishda o'qituvchi (pedagog) o'quvchilar faoliyatini fikr yuritishning mantiqiy operatsiyalari-tahlil, sintez, taqqoslash, analogiya, umumlashtirish, tasniflash va xulosa yasashga yo'naltiradi. Bu kabi vaziyatlardan o'quv jarayonining barcha bosqichlarida: yangi mavzu bayoni, mustahkamlash va bilimlarni nazorat qilishda foydalanish mumkin. Odatda muammoli vaziyatlar tizimi muvaffaqiyatli yaratilgan hollarda mazkur mavzuni muammoli dars shaklida o'tish tavsiya etiladi. O'qitish jarayoniga muammoli darslarni qo'llash uchun o'qituvchi (pedagog) quyidagi masalalarni hal qilishi kerak bo'ladi:

- o'quv dasturi bo'yicha qaysi mavzularni muammoli dars shaklida o'tish mumkinligini;

- mavzu matnidagi masalalar bo'yicha muammoli vaziyatni keltirib chiqaradigan savollar, topshiriqlarni aniqlash, bunda didaktikaning ilmiylik, sistemalilik, mantiqiylik, ketma-ketlik, izchillik prinsiplariga amal qilishi;

- o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish va boshqarishni ta'minlaydigan vosita va usullarni aniqlashi, ulardan o'z o'rnida va samarali foydalanish yo'llarini belgilashi zarur. O'qituvchi o'rganilayotgan bob va mavzularning didaktik maqsadi, ta'lim mazmunidan kelib chiqqan holda yuqori samara beradigan mashg'ulot turini belgilaydi, va uni amalga oshirishni rejalashtiradi. Pedagogik muammo -hal qilinishi zarur, biroq, hali yechish usuli noma'lum bo'lgan pedagogik xarakterdagi masala. Muammoni qo'yish quyidagi bosqichlarda kechadi:

1. Muammoni izlash.

2. Muammoni qo'yish.

3. Muammoni hal qilish.

Ta'lim jarayonida muammoni qo'yish bir necha sathda kechadi. Ular:

1-O'qituvchi muammoni qo'yadi va o'quvchilarni uni hal qilishga yo'naltiradi.

2-O'qituvchi muammoli vaziyatni bayon qiladi va o'quvchilarning o'zlari mustaqil ravishda muammoni shakllantiradi

3-O'qituvchi muammoni qo'rsatib bermaydi, balki unga o'quvchilarni ro'para qiladi. O'quvchilar muammoni anglagan holda uni o'zlari shakllantirib, muammoni yechish usullarini tahlil qiladi

Muammoli vaziyat – o‘quvchilarning ma’lum topshiriqlarni bajarish (masalani yechish, savolga javob topish) jarayonida yuzaga kelgan ziddiyatni anglashi bilan bog‘liq ruhiy holati bo‘lib, u hal etilayotgan masala bilan bog‘liq yangi bilimlarni izlashni taqozo etadi. Muammoli vaziyatlarni hal qilish bosqichlari:

1. Muammoli vaziyatni yaratish.
2. Vaziyatni tahlil qilish asosida muammoni qo‘yish.
3. Farazlarni ilgari surish.
4. Yechimni tekshirish.

Pedagogikada muammoli vaziyat metodi ham qo‘llaniladi. Muammoli vaziyat metodi – o‘quvchilarni muammoli vaziyatga to‘qnash kelishini ta‘minlash asosida ularning bilish faoliyatini faollashtirishga asoslanadigan yo‘l. Metodning mohiyati aniq vaziyatni tahlil qilish, baholash va uning yechimi yuzasidan qaror qabul qilishdan iborat. Ta‘lim jarayonida muammoli vaziyat metodi qo‘llanilganda o‘quvchilarning faoliyatlari quyidagi tizim asosida tashkil etiladi: Muammoli vaziyat, Yechimning usul va vositalarini tanlash, Xarakatlarni rejalashtirish, Axborotlarni izlash, Loyihaning taqdimoti, Yangi muammolarni bashoratlash. Muammoli ma‘ruza – o‘qituvchi tomonidan o‘quvchini muammoli vaziyat, muammoli masalani hal etishga yo‘naltirish orqali undabilish faolliyatini oshirishga yo‘naltirilgan ma‘ruza. Muammoli ta‘limning barcha turlari bo‘yicha tashkil etiladigan o‘quv jarayonida muammoli ta‘lim texnologiyasi qo‘llaniladi.

XULOSA

Eng nufuzli xorijiy oliy ta‘lim muassasalarida ta‘lim jarayonida muammoli ta‘limning “Keys stadi” metodidan keng ko‘lamda foydalaniladi. “Keys”-“vaziyat”, “holat”, “stadi” esa “o‘rganmoq” ma‘nolarini anglatadi.

Dunyo reytinglarida yuqori turuvchi nufuzli oliy ta‘lim muassasalarida umumiy o‘quv yuklamaning 30% gacha qismini ana shu texnologiya asosida tashkil etiladi.

Keyingi texnologiya muammoli-modulli ta‘lim texnologiyasi bo‘lib, bunday ta‘lim texnologiyasini “kompleksli ta‘lim texnologiyasi” deb ham atash mumkin.

Bunday texnologiya orqali ta‘lim oluvchilar nazariy bilimga ega bo‘lish bilan birgalikda amaliy ko‘nikmalarni ham samarali o‘zlashtirib oladilar. Bu pedogogik vazifani bajarish uchun avvalambor, muammo sifatida qo‘yilayotgan masala auditoriyaning intellektual darajasidan yuqori bo‘lmasligi lozim bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Hoshimov K. O‘zbek pedogogikasi antologiyasi – T. “O‘qituvchi” 2010 yil. 72- bet
2. Чошанов М.А. Гибкая технология проблемно-модульного обучения-М: “Народное образования” №2, 1996.
3. Матюшкин А.М. Проблемные ситуации мышления и обучении-Москва “Директ-медиа” 2014.
4. З.К.Исмоилова, Р.С.Мусаев, А.А.Шоюсупова. Ўқитишнинг замонавий технологиялари. Тошкент 2008.
5. Avezov O.R., SH.R. Barotov, L.YA. Olimov. Psixologiya nazariyasi va tarixi. Darslik. “O‘zbekiston faylasuflari jamiyati” nashriyoti. Toshkent. 2019 yil. 492 bet.
6. Avezov O.R. L.YA. Olimov, A.M. Nazarov. Shaxs psixologiyasi. Darslik. “Durdona” nashriyoti Buxoro. 2019 yil. 340 bet.